

नेपाली भाषा शिक्षणमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको अभ्यास

शिवप्रसाद तिमल्सेना

shivatimalsena@gmail.com

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर

शब्दकुञ्जी

भाषा शिक्षण,
आन्तरिक मूल्याङ्कन,
परियोजना कार्य,
भाषिक सिप,
कक्षा सहभागिता ।

लेखसार

प्रस्तुत लेख नेपाली भाषा शिक्षणमा आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रयोगको अवस्था प्रस्तुत गरी विद्यमान समस्या र समस्याको समाधानका लागि उपाय सुझाउने उद्देश्यले तयार पारिएको छ । गुणात्मक ढाँचामा आधारित यो लेखका लागि सामग्री सङ्कलन स्थलगत रूपमा अध्ययन क्षेत्रमा पुगेर गरिएको छ । यस लेखमा उद्देश्यपरक नमुना छनोट विधिका आधारमा छानिएका ५ ओटा विद्यालयहरूले २०७८ सालको एसइई परीक्षामा नेपाली विषयका लागि प्रदान गरेको २५ पूर्णाङ्कको आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्क तथा ५ ओटा विद्यालयका ५ जना नेपाली विषय शिक्षकसँग यसका सम्बन्धमा गरिएको कुराकानी प्राथमिक स्रोतको तथ्याङ्कका रूपमा रहेको छ । लेखकद्वारा गरिएका दाबी पुष्टि गर्न पूर्ववर्ती अध्येतासँग संवाद गर्दै विभिन्न तर्क, प्रमाण र उदाहरणहरू पेस गरिएको छ र आवश्यक व्याख्या विश्लेषण गर्दै निष्कर्षमा पुगिएको छ । अध्ययनबाट नेपाली भाषाको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा पाठ्यक्रम निर्देशित व्यवस्थाको ख्याल नगर्ने, विद्यार्थीलाई प्रयोगात्मक कार्य नगराउने, आन्तरिक मूल्याङ्कनको कुनै अभिलेख नराख्ने तथा मनोमानी ढङ्गले उच्च अङ्क प्रदान गर्ने जस्ता समस्याहरू पहिचान गरिएका छन् । यस्ता समस्या समाधान गर्न पाठ्यक्रममा स्पष्ट निर्देशनको व्यवस्था गर्ने, विषय शिक्षक र विद्यालयहरूले पाठ्यक्रममा उल्लिखित व्यवस्थाको पूर्ण परिपालना गर्ने, पाठ्यक्रम प्रयोगका सम्बन्धमा प्रबोधीकरण गर्ने, प्रयोगात्मक कार्यलाई कक्षा शिक्षणमा अनिवार्य बनाउने, अभिलेखको उचित व्यवस्थापन गर्ने, कार्यका आधारमा मात्र अङ्क प्रदान गर्ने तथा विद्यार्थी, विषय शिक्षक र विद्यालयको धारणामा परिवर्तन गर्ने आदि उपायहरू यस लेखमा सुझाइएको छ । यी सुझावहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सकेको खण्डमा नेपाली भाषा शिक्षणमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको उपयोग सबल तथा प्रभावकारी हुने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

परिचय

भाषा शिक्षण भाषिक सिपको शिक्षण हो । यसले सिकारुलाई भाषिक व्यवहारमा सक्षम तुल्याउँछ । भाषिक व्यवहार एक किसिमको सिप भएकाले सिप आर्जन गर्नका लागि अभ्यासको जरुरत पर्छ । “भाषिक सिपसम्बन्धी सामर्थ्य अभिवृद्धि गर्नु यसको मूल मर्म भएकाले यसमा विषयवस्तु तथा शैलीगत विविधताको अनुभव गराउन अभ्यास र प्रयोग पक्षलाई विशेष जोड दिइन्छ” (शर्मा र पौडेल, २०६७, पृ. २) । भाषा शिक्षण विषयवस्तुको ज्ञानको शिक्षण होइन । यो त विषयवस्तुलाई ग्रहण गर्ने र व्यक्त गर्ने माध्यमको शिक्षण हो । तसर्थ “भाषा शिक्षणले विषयवस्तु सुन्ने, बोल्ने, पढ्ने, लेख्ने क्षमता बढाउन मद्दत गर्छ” (अधिकारी र शर्मा, २०६५, पृ. ३) । विषयवस्तुको ज्ञान आर्जन गर्ने र त्यसलाई अभिव्यक्त गर्ने क्षमताको विकासले थप ज्ञान र अनुभव प्राप्त गर्न सजिलो हुन्छ । यसरी भाषाको शिक्षणले ज्ञानार्जन र त्यसको अभिव्यक्तिलाई सुगम बनाउन आधार प्रदान गर्दछ ।

भाषा शिक्षणका लागि तयार पारिएको आधार सामग्री भाषा पाठ्यक्रम हो । यसमा भाषा शिक्षणका लागि विषयवस्तुहरू निर्दिष्ट गरी तिनको पूर्वापरक्रम समेत निर्धारण गरिएको हुन्छ । पौडेल (२०६७, पृ. ५) का अनुसार “भाषा सिकाइका निम्ति निर्धारित गरिएका उद्देश्यहरूको उपलब्धि तहसम्म पुग्नका लागि बनाइएको भाषा शिक्षण सम्बन्धी गोरेटो वा कार्यक्रमका रूपमा भाषा पाठ्यक्रमलाई परिभाषित गर्न सकिन्छ” । भाषा पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा आवश्यकताको पहिचान गरी लक्ष्य र उद्देश्य, पाठ्यवस्तु र तिनको प्रस्तुतिक्रम, शिक्षण प्रक्रिया तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियाको निर्धारण गरिनुपर्छ (ढकाल, २०७४/०७५, पृ. ३८) । जसमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया निर्धारण गर्दा वैषयिक ज्ञानभन्दा पनि भाषिक सिप विकासलाई केन्द्रविन्दुमा राख्नुपर्ने हुन्छ ।

भाषा विषयको मूल्याङ्कन प्रयोगमा आधारित हुने भएकाले विविधतापूर्ण मूल्याङ्कन पद्धति यसमा अपेक्षित ठहर्छ । भाषा शिक्षण भाषिक सिपहरूको शिक्षण भएकाले भाषिक मूल्याङ्कन पनि भाषाका सिपपरक अपेक्षाहरूसित सम्बन्धित भएर देखा पर्छ । भाषिक मूल्याङ्कन मूलतः भाषाका ग्रहण पक्ष (सुनाइ, बोलाइ) र अभिव्यक्ति पक्ष (बोलाइ, लेखाइ) सँग सम्बन्धित सिप र कलाको लेखाजोखा गरी पृष्ठपोषण दिनमा नै केन्द्रित हुन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६५) । यसको मूल उद्देश्य विद्यार्थीहरूको भाषिक क्षमता वा प्राप्तिको लेखाजोखा गर्नु हो (अधिकारी, २०६३) । यो तथ्यलाई मनन गर्दै वर्तमान कक्षा १० को नेपाली भाषा पाठ्यक्रम (२०७८, पृ. ३६) मा २५% भार आन्तरिक र ७५% भार बाह्य मूल्याङ्कनका लागि निर्धारण गरिएको छ ।

भाषा शिक्षणमा निरन्तर र अनौपचारिक मूल्याङ्कनको बढी आवश्यकता रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले भाषा सिकाइका क्रममा अनेकौं प्रयत्न र भुल गरिरहेका हुन्छन् । यस्ता प्रयत्न र भुलको निवारण गर्न निरन्तर मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण जरुरी हुन्छ । मूलतः भाषा शिक्षणमा सिपगत परिमार्जन र पृष्ठपोषणको प्रभावकारी एवम् अपेक्षित उपयोग गरेर उच्चारण, वर्णविन्यास, शब्दछनोट, शब्दगठन, वाक्यविन्यास, शैलीशृङ्खला, रचनाप्रक्रिया, बोध, वाचन, अभिव्यक्ति कला, सफाइ, शुद्धता, सम्प्रेष्यता तथा जीवन्त भाषा प्रयोग क्षमता विकासमा टेवा पुऱ्याउन अनौपचारिक मूल्याङ्कनको भूमिका रहेको हुन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६५) ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीका सिकाइ समस्यालाई समयमै पत्ता लगाई सिकाइमा सुधार ल्याउनु भएकाले यसलाई सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाका क्रममै उपयोग गर्नु वाञ्छनीय हुन्छ । विद्यार्थीका व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिको आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालन

गर्नुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षाकार्य, गृहकार्य, व्यक्तिगत तथा समूहकार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सिर्जनात्मक कार्य, परियोजना कार्य, भाषिक सिपसम्बद्ध सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, अभिभावक सम्पर्क, घटनावृत्त अभिलेख, विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट उपयुक्त सामग्रीको सङ्कलन र प्रस्तुति जस्ता विभिन्न साधनहरूलाई उपयोग गर्न सकिन्छ । यीमध्ये वर्तमान पाठ्यक्रम (२०७८, पृ. ३६) ले उपस्थिति र कक्षा सहभागिताका लागि ३, परियोजना कार्य र सिर्जनात्मक कार्य र प्रस्तुतिका लागि ६, सुनाइ र बोलाइका लागि १० तथा त्रैमासिक परीक्षाका लागि ६ अङ्क गरी जम्मा २५ अङ्क आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि निर्धारण गरेको छ ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई बाह्य मूल्याङ्कनसँग अन्तरसम्बन्धित गराउनुपर्ने व्यवस्था पनि वर्तमान पाठ्यक्रममा गरिएको छ । यही व्यवस्था कक्षा १० को एसइई परीक्षाका सम्बन्धमा पनि लागु गरिएको छ । तर विद्यालयमा यसको प्रयोग पाठ्यक्रमानुरूप भएको देखिँदैन । आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्रयोगका सम्बन्धमा विभिन्न अभ्यास हुँदै आएका देखिन्छन् । नेपाली भाषा शिक्षणमा निरन्तर र अनौपचारिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था भए पनि त्यसको प्रभावकारी प्रयोग हुन सकेको देखिँदैन । यसै सन्दर्भमा यस लेखमा नेपाली विषयको एसइई परीक्षामा आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रयोगको अवस्था प्रस्तुत गरी विद्यमान समस्या र समस्याको समाधानका लागि उपाय सुझाउने जमर्को गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक अवधारणा र पूर्वकार्यको पुनरवलोकन

भाषा शिक्षणमा मूल्याङ्कन अनिवार्य हुन्छ । भाषिक मूल्याङ्कन भनेको भाषिक सिप र क्षमताको मूल्याङ्कन हो । भाषा शिक्षण भाषिक सिपको शिक्षण भएकाले मूल्याङ्कन पनि भाषिक सिप र प्रयोग अभ्यासमा आधारित हुनुपर्छ । “विद्यार्थीको पृष्ठभूमि पहिल्याउन वा वैयक्तिक

भिन्नताको यथार्थ जानकारी लिई त्यसअनुसार समूहीकरण गरेर विमातृभाषीलाई सामान्य स्तरसम्म ल्याउन र मातृभाषीलाई स्तरीकृत गर्दै जान भाषिक मूल्याङ्कन जरूरी हुन्छ” (ढकाल, २०७४, पृ. २३८) । पढाइमा रुचि जागरण गराउन र कक्षा सहभागिता बढाउनसमेत मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ ।

भाषिक मूल्याङ्कनको कक्षा शिक्षणसँग स्पष्ट सम्बन्ध रहन्छ । “जति मूल्याङ्कनलाई कक्षा कार्यकलापसँग सम्बन्धित गराउन सकिन्छ त्यति नै शिक्षणको गतिविधि यसबाट लाभान्वित हुन जान्छ” (अधिकारी, २०६३, पृ. १८८) । जसका लागि औपचारिक मूल्याङ्कन मात्र पर्याप्त नभएर शिक्षण क्रियाकलापकै क्रममा गरिने अनौपचारिक मूल्याङ्कन पनि उत्तिकै आवश्यक हुन्छ (अधिकारी र शर्मा, २०६५) । औपचारिक मूल्याङ्कनले भाषा शिक्षणसँग यसको सम्बन्ध टाढा बनाउँदै लैजान्छ । तसर्थ शिक्षार्थीको सिकाइलाई सबल बनाउन तथा उनीहरूलाई सिकाइप्रति उत्प्रेरित गर्न कक्षाकोठामा सञ्चालित अनौपचारिक गतिविधिहरू विशेष उपयोगी मानिन्छन् ।

भाषा सिकाइका कक्षामा अनौपचारिक मूल्याङ्कनका गतिविधि सञ्चालन गर्नुको मुख्य उद्देश्य भाषा शिक्षणलाई पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु नै हो । सिकारुको सिकाइलाई औपचारिकता प्रदान गर्नु नभई सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु हो । औपचारिक मूल्याङ्कनको प्रकृति शिक्षार्थीको क्षमताको तुलना गर्ने, आकलन गर्ने र स्तर निर्धारण गर्ने कार्यसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित हुन्छ । तर भाषा शिक्षणको मर्म भाषिक सिपको प्रयोगमा अभ्यस्त बनाउने भएकाले यसका लागि औपचारिकभन्दा अनौपचारिक प्रकृतिको मूल्याङ्कन प्रणाली बढी उपयुक्त मानिन्छ । “मूल्याङ्कनलाई शिक्षणको पृष्ठपोषणका रूपमा उपयोगी बनाउन शिक्षण, परीक्षण, पुनः परीक्षणको

चक्रिय प्रक्रिया अँगाल्नुपर्छ” (अधिकारी, २०६३, पृ. १८८)। चक्रिय प्रकृतिको मूल्याङ्कन पद्धतिले कक्षाकोठामा सञ्चालित हुने अनौपचारिक र आन्तरिक मूल्याङ्कनकै पक्षपोषण गरेको छ। किनकि औपचारिक मूल्याङ्कनमा उत्तीर्ण वा अनुत्तीर्ण निर्धारण भएपछि तत्कालै पुनः परीक्षणको सुविधा प्राप्त हुँदैन, सुधारको कुनै गुञ्जायस हुँदैन। यसरी परीक्षणका परिणामहरूलाई शिक्षार्थीले आफ्नो सिकाइको सुधारमा र शिक्षकले आफ्नो शिक्षण प्रक्रियाको सुधारमा उपयोग गर्नका लागि भाषिक मूल्याङ्कन अनौपचारिक र आन्तरिक प्रकृतिको हुनु वाञ्छनीय मानिन्छ। भाषा शिक्षणसँग सम्बन्धित निम्न सैद्धान्तिक चर्चामा पनि भाषिक मूल्याङ्कनको प्रकृति अनौपचारिक, निर्माणात्मक र आन्तरिक हुनुपर्ने कुरामा विशेष जोड दिइएको पाइन्छ :

श्रीवास्तव (सन् १९९२) ले भाषिक परीक्षण र मूल्याङ्कनलाई शिक्षण कार्यकलापका क्रममा प्रयोग गरिने उद्देश्यनिष्ठ शिक्षण योजनाको अङ्गका रूपमा अर्थात् एका छन्। उनका विचारमा यो शिक्षार्थीद्वारा सम्पादित क्रियाव्यवहार हो जसको निरीक्षण गर्न सकिन्छ। यसले शिक्षार्थीको भाषिक सामर्थ्य र क्षमता बढाउन मद्दत गर्दछ। तसर्थ भाषिक मूल्याङ्कनमा शिक्षणका उद्देश्य, शिक्षण प्रक्रिया र शिक्षार्थीको त्रिकोणात्मक सम्बन्ध कायम रहनुपर्ने उनको मान्यता छ।

शर्मा, शर्मा र नागौरी (सन् १९९७) ले भाषा शिक्षणका उद्देश्य र पाठ्यक्रमका विभिन्न स्तम्भका लागि एकै प्रकारको मूल्याङ्कन विधि काम नलाने धारणा प्रस्तुत गरेका छन्। बालकको सर्वाङ्गीण भाषिक विकासको मापनका लागि विभिन्न प्रकारले मूल्याङ्कन गरिनुपर्ने उनीहरूको मान्यता छ। जसका लागि निरीक्षण, साक्षात्कार, प्रश्नोत्तर, मापन, जाँच सूची, व्यक्तिगत कार्य, विभिन्न अभिलेख, मौखिक, लिखित आदि मूल्याङ्कनका प्रकार उपयोग गर्न उनीहरूले सुझाएका छन्।

लामिछाने (२०५७) ले भाषिक मूल्याङ्कनका क्रममा परीक्षणीय युक्ति र साधनका बिच तालमेल हुनुपर्ने धारणा राखेका छन्। परीक्षणको प्रयोजन पुरा गर्न तथा विश्वसनीयता कायम गर्न यस्तो तालमेल आवश्यक रहेको उनको तर्क छ। भाषिक मूल्याङ्कनका क्रममा लिखित, मौखिक र पर्यवेक्षणका युक्तिहरू समानान्तर रूपमा अँगाल्नुपर्ने धारणा उनले राखेका छन्।

अधिकारी (२०६५) ले भाषाका चार सिपहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ प्रयोगात्मक सिप भएकाले यिनीहरूको परीक्षण लिखित परीक्षाबाट मात्र गर्न नहुने धारणा राखेका छन्। उनका विचारमा भाषाका बोध र अभिव्यक्तिका अतिरिक्त व्याकरणलाई पनि प्रयोगात्मक रूपमा परीक्षण गरिनु वेश हुन्छ। किनकि बोध, अभिव्यक्ति र व्याकरणको सैद्धान्तिक ज्ञानको परीक्षण भाषा शिक्षणको मर्म होइन र यी पक्षहरूको परीक्षण लिखित रूपमा मात्र गर्दा शिक्षार्थीहरूको भाषिक क्षमताको मूल्याङ्कन सही रूपमा हुन सक्दैन। तसर्थ शिक्षार्थीको सही भाषिक क्षमता पहिल्याउन प्रत्येक सिपको विभिन्न ढङ्गले परीक्षण गर्नु आवश्यक रहेको उनको निष्कर्ष छ।

शर्मा र पौडेल (२०६५) ले भाषिक मूल्याङ्कनका सन्दर्भमा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनको चर्चा गरेका छन्। उनीहरूका अनुसार “विद्यार्थीहरूका सिपगत व्यवहारको अवलोकन वा पर्यवेक्षण गरेर सम्पादन गरिने परीक्षणलाई प्रयोगात्मक परीक्षा भनिन्छ” (पृ. ३३५)। प्रयोगात्मक परीक्षा विद्यार्थीहरूको सिपगत व्यवहारहरूको उपयुक्त पर्यवेक्षण र अवलोकनमा आधारित हुन्छ। सुनाइको एकाग्रता, विभेदकता, आशिकता; बोलाइको हाउभाउपूर्ण प्रभावकारी चेष्टा, स्वर प्रसारण, प्रासङ्गिकता; सस्वर पढाइ वा वाचन कलाको आरोह, अवरोह, गति, यति र लयका साथै उच्चारण एवम् श्रोताप्रतिको सचेष्टता अनि लेखाइका विविध गतिविधि र प्राविधिक पक्ष दक्षताको जाँच प्रयोगात्मक परीक्षाबाटै सम्भव हुन्छ।

यसैगरी भाषाको प्रासङ्गिक प्रयोग कृशलता, भाषाका विविध कलात्मक पक्ष र प्रयोगात्मक सम्पादनीय क्षमता तथा उच्चारणगत शुद्धता र स्पष्टताको परीक्षण गर्न पनि प्रयोगात्मक परीक्षाको आवश्यकता पर्दछ। यसलाई सम्पन्न गर्न जाँचसूची र श्रेणीमापक आदि साधनहरू उपयोग गर्नुपर्छ।

खनिया, अधिकारी र दहाल (२०६८) ले भाषिक मूल्याङ्कनका साधन तथा उपायहरूअन्तर्गत प्रयोगात्मक परीक्षाको चर्चा गरेका छन्। उनीहरूका मतमा नेपाली भाषा शिक्षणमा अन्य विषयमा जस्तो सैद्धान्तिक परीक्षा सञ्चालन गर्नु अव्यावहारिक हुने भएकाले भाषिक प्रयोगका आधारमा परीक्षण गर्नु उपयुक्त हुन्छ। विद्यार्थीको अभिव्यक्ति क्षमतामा पर्ने मौखिक र लिखित भाषा प्रयोग क्षमता परीक्षण गर्न तथा बोध क्षमतामा पर्ने सुनाइ र पढाइको परीक्षणका लागि प्रयोगात्मक परीक्षा नै उपयुक्त माध्यम रहेको उनीहरूको निष्कर्ष छ।

ढकाल र खतिवडा (२०७३) का अनुसार भाषा शिक्षणमा भाषाका प्रत्येक सिप हासिल गर्न गराउन, सिक्सकेका सिपलाई सबलीकरण तथा पृष्ठपोषित गर्न मूल्याङ्कनलाई नियमित र निरन्तर गर्नु जरुरी हुन्छ। यसका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नु आवश्यक रहेको उनीहरूको विचार छ। निर्माणात्मक मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको क्षमता विकास गर्छ भने निर्णयात्मक मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको स्तर निरूपण गर्छ। यी दुवै किसिमका मूल्याङ्कन भाषा शिक्षण तथा सिकाइका लागि अनिवार्य भएकाले भाषिक मूल्याङ्कन नियमित र निरन्तर हुनुपर्छ। यसका लागि लिखित परीक्षा मात्र लिई मूल्याङ्कन गर्ने परम्परा तोडी मौखिक, लिखित (विषयगत र वस्तुगत) साधनका साथसाथै पर्यवेक्षण र प्रयोगात्मक परीक्षाजस्ता उपायलाई पनि प्रयोग गर्नुपर्ने उनीहरूको धारणा छ।

ढकाल (२०७४) का अनुसार निर्णयात्मक मूल्याङ्कनको तयारीका निमित्त कक्षास्तरीय वा विद्यालयस्तरीय प्रबन्ध गरी लिखित वा मौखिक परीक्षा लिन सकिन्छ। यसबाट विद्यार्थीमा पढ्ने बानी बस्छ भने नतिजाको प्रकाशनले उनीहरूको पढाइमा यथोचित् पृष्ठपोषण पुग्छ। आन्तरिक परीक्षाका उत्तरपुस्तिका विद्यार्थीलाई फिर्ता दिनाले उनीहरूले आफ्नो प्रस्तुतिमा कहाँ कहाँ र के कस्ता कमजोरी रहेछन् भन्ने थाहा पाउँछन्। जसबाट शिक्षकलाई विद्यार्थीका कमजोरीलाई सुधारन टिप्पणी गरिदिने, निर्देशन दिने, सचेत गराउने आदि सुधारका कदम चाल्न सहज हुन्छ। विद्यार्थीको कक्षा उपस्थितिलाई बढाउन पनि आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रभावकारी हुने ठहर उनको छ।

उपर्युक्त चर्चाका आधारमा भाषिक मूल्याङ्कनमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कनभन्दा अनौपचारिक, आन्तरिक र प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन बढी आवश्यक रहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ। यही आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७८ (कक्षा ९-१०) मा नेपाली विषयका लागि पनि २५ अङ्कको आन्तरिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था गरिएको छ। यो अङ्क दैनिक कक्षा शिक्षणका आधारमा विषय शिक्षकले प्रदान गर्ने र ७५ अङ्कको निर्णयात्मक परीक्षामा जोडिने प्रावधान यस पाठ्यक्रममा राखिएको छ। पाठ्यक्रममा भएको यही प्रावधानको व्यावहारिक प्रयोग अभ्यास केलाउने प्रयास यस लेखमा गरिएको छ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेख गुणात्मक ढाँचामा आधारित छ। लेखका लागि सामग्री सङ्कलन स्थलगत रूपमा अध्ययन क्षेत्रमा पुगेर गरिएको छ। यस लेखमा अध्ययन क्षेत्रका रूपमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको मेलम्ची नगरपालिकाका २१ ओटा सामुदायिक

माध्यमिक विद्यालयमध्ये उद्देश्यपरक नमुना छनोट विधिका आधारमा ५ ओटा विद्यालयहरू छानिएका छन् । उक्त विद्यालयहरूले २०७८ सालको एसइई परीक्षामा नेपाली विषयका लागि प्रदान गरेको २५ पूर्णाङ्कको आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्क प्राथमिक स्रोतका रूपमा रहेको छ । त्यस्तै ५ ओटा विद्यालयका ५ जना नेपाली विषय शिक्षकसँग आन्तरिक मूल्याङ्कनका सम्बन्धमा गरिएको कुराकानी पनि प्राथमिक स्रोतको तथ्याङ्कका रूपमा रहेको छ । विद्यालयको आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्राप्ताङ्कलाई परिणाम उपशीर्षकमा तालिकीकरण गरेर प्रस्तुत गरिएको छ भने शिक्षकसँगको कुराकानीलाई डायरीमा टिपोट गरी लेखको छलफल उपशीर्षकमा आवश्यक मात्रामा उद्धृत गरिएको छ । निर्धारित विद्यालय र शिक्षकसँग साक्षात्कार गर्नका लागि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रबाट सञ्चालित विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण सम्पन्न गर्ने सिलसिलामा मिति २०७९।०८।२७ देखि २०७९।०९।२५ सम्ममा पुगिएको थियो । अनुसन्धानको गोपनीयताका कारण यस लेखमा विद्यालयलाई 'क', 'ख', 'ग', 'घ', 'ङ', विद्यार्थीको नामलाई १, २, ३...३४ र शिक्षकलाई विद्यालय 'क' का शिक्षक...विद्यालय 'ङ' का शिक्षक भनेर सङ्केत गरिएको छ । लेखकद्वारा गरिएका दाबी पुष्टि गर्न पूर्ववर्ती अध्येतासँग संवाद गर्दै विभिन्न तर्क, प्रमाण र उदाहरणहरू पेस गरिएको छ र आवश्यक व्याख्या विश्लेषण गर्दै निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

परिणाम

यस उपशीर्षकमा २०७८ सालको एसइई परीक्षामा निर्धारित ५ ओटा विद्यालयहरूले नेपाली विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रदान गरेको अङ्कलाई प्रस्तुत गरिएको छ । विद्यालयले दिएको अङ्कको प्रकृतिलाई हेर्दा ३ ओटा विद्यालयले एकमुष्ट २५ अङ्क प्रदान गरेको र बाँकी २ ओटा विद्यालयले विभिन्न उपशीर्षकमा विभाजन गरी

उक्त अङ्क प्रदान गरेको देखिन्छ । अध्ययनको सहजताका लागि विद्यालयले दिएको उक्त अङ्कलाई ३ समूहमा विभाजन गरी निम्न ३ ओटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १ : विद्यालय 'क', 'ख' र 'ग' को अभ्यास

विद्यार्थीको क्रमसङ्ख्या	विद्यालय 'क' ले प्रदान गरेको अङ्क	विद्यालय 'ख' ले प्रदान गरेको अङ्क	विद्यालय 'ग' ले प्रदान गरेको अङ्क
१.	२२	२३	२४
२.	२५	२०	२२
३.	२४	२२	२४
४.	२४	१८	२३
५.	२२	१८	२३
६.	२४	२०	२४
७.	२३	२१	२३
८.	२३	२०	२३
९.	२४	१८	२२
१०.	२२	२०	२२
११.	२२	२४	२३
१२.	२३	२०	२३
१३.	२४	१९	२३
१४.	२३	२०	२२
१५.	२२	१८	२२
१६.	२२	२१	२२
१७.	२५	२०	२२
१८.	२५	१८	२३
१९.	२४	२०	२३
२०.	२२	२०	२४
२१.	२४	२३	२२
२२.	२३	१९	२३
२३.	२३	१९	२२
२४.	२५	१८	२३
२५.	२४	१९	२२
२६.	-	१८	२२
२७.	-	२३	२२
२८.	-	२०	२४
२९.	-	२०	-
३०.	-	२०	-
३१.	-	२०	-
३२.	-	१८	-
३३.	-	२०	-
जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	२५	३३	२८
जम्मा प्राप्ताङ्क	५८४	६५७	६३७
औसत प्राप्ताङ्क	२३.३६	१९.९०	२२.७५
औसत प्रतिशत	९३.४४	७९.६३	९१

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७९

तालिका १ अनुसार विद्यालय 'क' मा २५ जना, विद्यालय 'ख' मा ३३ जना र विद्यालय 'ग' मा २८ जना विद्यार्थीहरू रहेका देखिन्छन् । यी विद्यालयहरूले आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि निर्धारित २५ अङ्क एकमुष्ट रूपमा विद्यार्थीलाई प्रदान गरेको देखिन्छ । जुन पाठ्यक्रमको प्रावधान विपरीत छ । विद्यालय 'क' ले न्यूनतम २२ र अधिकतम २५ नै अङ्क प्रदान गरेको देखिन्छ । जसको औसत प्राप्ताङ्क २३.३६ र औसत प्रतिशत ९३.४४ हुन आउँछ । विद्यालय 'ख' ले न्यूनतम १८ र अधिकतम २३ अङ्क प्रदान गरेको देखिन्छ । जसको औसत प्राप्ताङ्क १९.९० र औसत प्रतिशत ७९.६३ हुन आउँछ । त्यसैगरी विद्यालय 'ग' ले न्यूनतम २२ र अधिकतम २४ अङ्क प्रदान गरेको देखिन्छ । जसको औसत प्राप्ताङ्क २२.७५ र औसत प्रतिशत ९१ हुन आउँछ ।

तालिका २ : विद्यालय 'घ' को अभ्यास

विद्यार्थीको क्रमसङ्ख्या	कक्षा सहभागिता (३ अङ्क)	प्रयोगात्मक (१६ अङ्क)	त्रैमासिक परीक्षा (६ अङ्क)	विद्यालय 'घ' ले प्रदान गरेको जम्मा अङ्क
१.	२	१५	५	२२
२.	२	१६	५	२३
३.	२	१५	५	२२
४.	३	१६	५	२४
५.	२	१६	४	२२
६.	१	१२	३	१६
७.	२	१६	५	२३
८.	२	१५	५	२२
९.	२	१६	५	२३
१०.	२	१५	५	२२
११.	३	१६	५	२४
१२.	२	१५	३	२०
१३.	२	१६	५	२३
१४.	२	१५	३	२०
१५.	३	१६	५	२४
१६.	२	१६	४	२२
१७.	२	१५	३	२०
१८.	२	१५	५	२२
जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	१८			
जम्मा प्राप्ताङ्क	३९४			
औसत प्राप्ताङ्क	२१.८८			
औसत प्रतिशत	८७.५५			

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७९

तालिका २ अनुसार विद्यालय 'घ' मा १८ जना विद्यार्थीहरू रहेका देखिन्छन् । यो विद्यालयले आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि निर्धारित २५ अङ्कलाई कक्षा सहभागिताका लागि ३, प्रयोगात्मक कार्यका लागि १६ र त्रैमासिक परीक्षाका लागि ६ अङ्क गरेर ३ ओटा उपशीर्षकमा विभाजन गरी प्रदान गरेको देखिन्छ । यद्यपि यस विद्यालयले पनि पाठ्यक्रमको व्यवस्थालाई पूर्ण रूपमा परिपालना गरेको देखिँदैन । विद्यालय 'घ' ले न्यूनतम १६ र अधिकतम २४ अङ्क प्रदान गरेको देखिन्छ । जसको औसत प्राप्ताङ्क २१.८८ र औसत प्रतिशत ८७.५५ हुन आउँछ ।

तालिका ३ : विद्यालय 'ङ' को अभ्यास

विद्यार्थीको क्रमसङ्ख्या	सुनाइ (६ अङ्क)	बोलाइ (६ अङ्क)	पढाइ (६ अङ्क)	लेखाइ (७ अङ्क)	विद्यालय 'ङ' ले प्रदान गरेको जम्मा अङ्क
१.	५	५	५	६	२१
२.	६	६	६	७	२५
३.	४.५	४.५	४.५	५.५	१९
४.	५	५	५	६	२१
५.	४.५	५	५	५.५	२०
६.	४.५	४	४.५	५	१८
७.	५	५	५	६	२१
८.	४	४	४	५	१७
९.	४.५	४.५	४	५	१८
१०.	४.५	५	५	५.५	२०
११.	४.५	४.५	४	५	१८
१२.	४.५	५.५	४.५	५.५	२०
१३.	६	६	६	७	२५
१४.	६	६	६	७	२५
१५.	३	३	४	५	१५
१६.	३	३	३	४	१३
१७.	६	६	६	७	२५
१८.	४	३	३	४	१४
१९.	४.५	४.५	४	५	१८
२०.	४.५	४.५	४	५	१८
२१.	६	६	६	७	२५
२२.	५	५	५	६	२१
२३.	५	५	५	७	२२
२४.	४	४	४	५	१७
जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	२४				
जम्मा प्राप्ताङ्क	४७६				
औसत प्राप्ताङ्क	१९.८३				
औसत प्रतिशत	७९.३३				

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७९

तालिका ३ अनुसार विद्यालय 'ड' मा २४ जना विद्यार्थीहरू रहेका देखिन्छन्। यो विद्यालयले आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि निर्धारित २५ अङ्कलाई सुनाइका लागि ६, बोलाइका लागि ६, पढाइका लागि ६ र लेखाइका लागि ७ अङ्क गरेर ४ ओटा उपशीर्षकमा विभाजन गरी प्रदान गरेको देखिन्छ। यद्यपि यस विद्यालयले पनि पाठ्यक्रमको व्यवस्थालाई पूर्ण रूपमा परिपालना गरेको देखिँदैन। विद्यालय 'ड' ले न्यूनतम १३ र अधिकतम २५ अङ्क नै प्रदान गरेको देखिन्छ। जसको औसत प्राप्ताङ्क १९.८३ र औसत प्रतिशत ७९.३३ हुन आउँछ।

छलफल

यस उपशीर्षकमा परिणाम उपशीर्षकमा प्रस्तुत गरिएका तथ्यका आधारमा प्रतिविम्बन भएका विचारलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरी छलफल गरिएको छ :

पाठ्यक्रममा स्पष्ट निर्देशनको अभाव

वर्तमान कक्षा १० को नेपाली पाठ्यक्रम (२०७८) मा २५ अङ्कको आन्तरिक मूल्याङ्कन ४ ओटा विषयक्षेत्रमा आधारित भएर गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। पहिलो विषयक्षेत्र उपस्थिति र कक्षा सहभागिता रहेको छ र यसका लागि ३ अङ्क निर्धारण गरिएको छ। तर पाठ्यक्रममा विद्यार्थीको दैनिक हाजिरी र कक्षागत सिकाइ सहभागितालाई कति कति अङ्क दिने भन्ने उल्लेख गरिएको छैन। त्यस्तै कति दिन वा प्रतिशत हाजिर भएमा कति अङ्क दिने तथा विद्यार्थीको सिकाइ सहभागितालाई कसरी मापन गर्ने भन्ने सम्बन्धमा यो पाठ्यक्रम मौन रहेको छ।

मूल्याङ्कनको दोस्रो विषयक्षेत्र परियोजना कार्य र सिर्जनात्मक कार्य र प्रस्तुति रहेको छ र यसका लागि ६ अङ्क निर्धारण गरिएको छ। यो विषयक्षेत्रको परिपूर्तिका लागि विद्यार्थीहरूलाई

भाषिक सिप विकास सम्बद्ध लिखित तथा मौखिक प्रस्तुति, निर्देशनमा आधारित वा स्वतन्त्र रचना गराउनुपर्ने व्यवस्था पाठ्यक्रममा गरिएको छ। तर यस्ता कार्य कसरी गराउने भन्ने कुरामा विषय शिक्षकहरू समस्यामा परेको देखिन्छ। विद्यालय 'क' का शिक्षक भन्छन् -“कृन कृन विषयवस्तुमा आधारित भएर दिने, कति लम्बाइका दिने, तिनको ढाँचा कस्तो हुने, तिनको मापनको आधार के हुने तथा तिनको अभिलेख कसरी व्यवस्थित गर्ने भन्ने सम्बन्धमा पाठ्यक्रमले केही सङ्केत गरेको छैन”। जसले गर्दा यो विषयक्षेत्रको मूल्याङ्कन गर्नका लागि पनि शिक्षकहरू अलमलमा परेको अवस्था छ।

मूल्याङ्कनको तेस्रो विषयक्षेत्र सुनाइ र बोलाइ रहेको छ र यसका लागि १० अङ्क निर्धारण गरिएको छ। यो विषयक्षेत्रअन्तर्गत सुनाइको मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीहरूलाई (क) श्रुतिबोध, जसमा श्रुतिलेखन, सुनाइका आधारमा प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध तथा (ख) लेखन र सुनाइ पाठमा आधारित लेखन, जसमा सुनाइ पाठमा भएका पाठ्यसामग्री सुनाइका आधारमा प्रश्नोत्तर लेखन गराउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। त्यस्तै बोलाइको मूल्याङ्कनका लागि कुनै सान्दर्भिक विषयवस्तु वा चित्र दिई स्पष्टता, शैली, भाषिक स्तर, शुद्धोच्चारण, गति, यति, लय र हाउभाउसहित मौखिक प्रतिक्रिया तथा वर्णन; कथाकथन, घटना, पात्र र परिवेशको वर्णन तथा निर्दिष्ट भाषिक प्रकार्यमा आधारित संवाद, मौखिक वर्णन र प्रतिक्रिया आदि दिन सकिने व्यवस्था पाठ्यक्रममा गरिएको छ। सुनाइ र बोलाइका लागि गराउनुपर्ने कार्य पाठ्यक्रममा स्पष्ट गरिएको भए पनि तिनलाई के के आधारमा कति कति अङ्क प्रदान गर्ने भन्ने उल्लेख नगर्नाले शिक्षकलाई आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्रयोगमा कठिनाइ भइरहेको देखिन्छ। यसै सन्दर्भमा विद्यालय 'ड' का शिक्षक भन्छन् -“भाषा शिक्षण भनेकै भाषाका चार

सिपको शिक्षण भएको हुनाले सुनाइ र बोलाइसँगै पढाइ र लेखाइको पनि आन्तरिक मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ । लेखाइ सिपको परीक्षण त त्रैमासिक र बाह्य परीक्षाबाट पनि मापन हुन्छ तर पढाइ सिप कसरी मापन गर्ने ? त्यही भएर मैले भाषाका चार सिपका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्क दिएको हुँ । यसरी यस पाठ्यक्रमले पढाइ सिपलाई बेवास्ता गरेको देखिन्छ ।

मूल्याङ्कनको चौथो विषयक्षेत्र त्रैमासिक परीक्षा रहेको छ र यसका लागि ६ अङ्क निर्धारण गरिएको छ । यो विषयक्षेत्र र अङ्क विभाजन उपयुक्त नै रहेको प्रतिक्रिया विद्यालयका शिक्षकहरूले दिएका छन् ।

पाठ्यक्रममा उल्लिखित व्यवस्थाको बेवास्ता

विद्यालयहरूले पाठ्यक्रम निर्देशित आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रणालीलाई बेवास्ता गरेको देखिन्छ । उनीहरूले प्रयोग गरेको आन्तरिक मूल्याङ्कन विधिमा विविधता पाइन्छ । विद्यालय 'क', 'ख' र 'ग' ले एकमुष्ट २५ अङ्क प्रदान गर्नु, विद्यालय 'घ' ले कक्षा सहभागिता (३ अङ्क), प्रयोगात्मक कार्य (१६ अङ्क) र त्रैमासिक परीक्षा (६ अङ्क) का आधारमा अङ्क प्रदान गर्नु तथा विद्यालय 'ङ' ले भाषाका चार सिपलाई जोड दिएर अङ्क प्रदान गर्नुले यो कुराको पुष्टि हुन्छ । पाठ्यक्रमको व्यवस्थालाई आन्तरिक मूल्याङ्कनमा पूर्ण रूपमा किन प्रयोग गर्नु भएन भन्ने लेखकको प्रश्नमा विषय शिक्षकहरूले पाठ्यक्रम नहेरी मूल्याङ्कन गरेको, पाठ्यक्रम हेरे पनि अस्पष्ट भएको, दैनिक कक्षा शिक्षणका कारणले आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि समय अभाव भएको, तालिम र प्रबोधीकरण नभएको आदि जवाफ दिएका छन् । त्यसैगरी विद्यालयका शिक्षकका अनुसार "आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्क जिल्ला शिक्षा समन्वयमा बुझाउनुपर्छ । समन्वयबाट आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने सबै विषयको प्राप्ताङ्क एउटै फाराममा भर्न लगाइन्छ

र एकमुष्ट २५ अङ्क मात्र देखाउन लगाइन्छ" । यही कारण मूल्याङ्कनमा विविधता भएको र पाठ्यक्रमको व्यवस्था पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसकिएको उनीहरूको धारणा छ ।

उचित प्रबोधीकरणको अभाव

नियमत: नयाँ पाठ्यक्रम लागू भएपछि विषय शिक्षकहरूलाई तालिम र प्रबोधीकरण गरिनुपर्ने हो तर निर्धारित विद्यालयका शिक्षकले त्यस्तो कुनै अवसर नपाएको गुनासो गरेका छन् । यस्तो अवसर नपाएका कारणले पाठ्यक्रममा उल्लिखित व्यवस्थाबारे जानकारी नपाएको र त्यसको असर आन्तरिक मूल्याङ्कनमा परेको धारणा विषय शिक्षकहरूले राखेका छन् । माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको जिम्मा स्थानीय तहको भएकाले नगरपालिकाबाट यस्ता कार्यक्रमहरू आयोजना हुनुपर्ने उनीहरूको माग छ ।

प्रयोगात्मक कार्यको न्यूनता

आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाका क्रममा उपयोग गर्नुपर्छ । यसको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीका सिकाइ समस्यालाई समयमै पत्ता लगाई सिकाइमा सुधार ल्याउनु हो । विद्यार्थीका व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ । "आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षाकार्य, गृहकार्य, व्यक्तिगत तथा समूहकार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सिर्जनात्मक कार्य, परियोजना कार्य, भाषिक सिपसम्बद्ध सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, अभिभावक सम्पर्क, घटनावृत्त अभिलेख, विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट उपयुक्त सामग्रीको सङ्कलन र प्रस्तुति जस्ता विभिन्न साधनहरूलाई उपयोग गर्न सकिन्छ" (माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम, २०७८, पृ. ३६) । तर निर्धारित विद्यालयमध्ये विद्यालय 'घ' र 'ङ' ले मात्र यस्ता कार्यहरू आंशिक रूपमा गराएको पाइएको छ ।

यसका कारण खोजी गर्दा शिक्षकहरूले समयको अभावलाई दर्शाएका छन् ।

अभिलेख व्यवस्थापनको अभाव

आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै क्रममा उपयोग गर्नुपर्ने र त्यस्ता कार्यको व्यवस्थित अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था पाठ्यक्रममा गरिएको छ । पाठ्यक्रममा भनिएको छ - “आन्तरिक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी अभिभावकलाई सोको जानकारी गराउनुपर्छ” (पृ. ३६) । तर निर्धारित विद्यालयमा पुगेर हेर्दा विद्यार्थीका कार्यहरूको कुनै पनि अभिलेख भेटिएन । कतिपय विद्यालयमा त आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्राप्ताङ्क नै प्राप्त नभएर जिल्ला शिक्षा समन्वयबाट प्रतिलिपि मगाउनुपर्ने स्थिति देखा पर्‍यो । यसको कारण खोजी गर्दा विषय शिक्षकहरूले अभिलेख सङ्कलन गर्न विद्यालयमा व्यक्तिगत दराजहरू नभएको तथा पुस्तकालय पनि व्यवस्थित नभएको कुरा बताएका थिए ।

प्राप्ताङ्कमा उच्चता

सङ्कलित तथ्यका आधारमा हेर्दा निर्धारित ५ ओटा विद्यालयका विद्यार्थीको सङ्ख्या १२८ हुन्छ । उनीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कको समग्र औसत २१.५४ तथा प्रतिशताङ्क ६६.१७ हुन आउँछ । यो अङ्क बाह्य परीक्षणबाट प्राप्त प्राप्ताङ्कको तुलनामा धेरै उच्च देखिन्छ । यही अङ्कका कारणले विद्यार्थीहरूको उपलब्धिमा वृद्धि भएको त देखिन्छ तर यो प्राप्ताङ्कको विश्वसनीयतामा प्रश्न गर्न सकिन्छ । कुनै प्रयोगात्मक काम नै नगरी उच्च अङ्क प्रदान गर्ने परिपाटीले पाठ्यक्रमका अपेक्षा र उद्देश्य त पुरा भएनन् नै, विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने ज्ञान, सिप र सक्षमताहरू पनि हासिल गर्न सकेनन् । यसबाट विद्यार्थीको क्षमता मात्र कमजोर हुने होइन कि समग्र राष्ट्रलाई शैक्षिक क्षति हुने देखिन्छ । यसको कारण शिक्षकहरूलाई सोध्दा “विद्यार्थीहरू अनुत्तीर्ण हुने डरले कमजोर

विद्यार्थी हुन् भन्ने जान्दाजान्दै पनि उच्च अङ्क दिनु परेको” बाध्यता सुनाए ।

विद्यार्थी, शिक्षक र विद्यालयको उदासीनता

आन्तरिक मूल्याङ्कनका सम्बन्धमा विद्यार्थी, शिक्षक र विद्यालयको बुझाइमा नै समस्या देखिन्छ । यस्तो अङ्क प्राप्त गर्ने कुरा विद्यालय र विषय शिक्षकको हातमा निर्भर हुन्छ । विद्यार्थीको क्षमता, योग्यता र कार्यसम्पादन हेरिदैन । वर्षभरि कुनै काम नगरे पनि आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्क सहजै प्रदान गर्ने परिपाटीले विद्यार्थीलाई भाषिक सिप र क्षमतामा कमजोर बनाएको छ । साथै पाठ्यक्रमको मूल मर्म पनि पुरा भएको छैन । विद्यार्थीहरूले विज्ञान, गणित, अङ्ग्रेजी जस्ता विषयको कामको बोझ देखाएर नेपाली विषयको प्रयोगात्मक कार्य सम्पन्न नगर्ने, शिक्षकले समयको अभाव र स्रोत साधनको कमी देखाएर पन्छिने तथा विद्यालयले अतिरिक्त बोझका रूपमा लिने परिपाटीले गर्दा नेपाली विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रणाली नाम मात्रैको भएको देखिन्छ ।

नेपाली भाषा शिक्षणमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्रयोग गर्दा देखिएका उपर्युक्त समस्याहरू समाधान गर्न पाठ्यक्रममा स्पष्ट निर्देशनको व्यवस्था गर्ने, विषय शिक्षक र विद्यालयहरूले पाठ्यक्रममा उल्लिखित व्यवस्थाको पूर्ण परिपालना गर्ने, पाठ्यक्रम प्रयोगका सम्बन्धमा उचित प्रबोधीकरणको व्यवस्था गर्ने, प्रयोगात्मक कार्यलाई कक्षा शिक्षणमा अनिवार्य बनाउने, अभिलेखको उचित व्यवस्थापन गर्ने, कार्यका आधारमा मात्र अङ्क प्रदान गर्ने तथा विद्यार्थी, विषय शिक्षक र विद्यालयको धारणामा परिवर्तन गर्ने आदि उपायहरू अपनाउन सकिन्छ ।

निष्कर्ष

मूल्याङ्कनका माध्यमबाट विद्यार्थीले भाषा सिकाइका क्रममा प्राप्त गरेका ज्ञान, सिप र अभिवृद्धिको

लेखाजोखा गरिन्छ। सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो। विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा आन्तरिक र बाह्य दुवै किसिमका प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्छ। मूल्याङ्कनले मूलतः विद्यार्थीको भाषिक सिप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ), भाषिक संरचना र शब्दभण्डारको सिकाइ उपलब्धि स्तरलाई देखाउँछ। मूलतः आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाका क्रममा उपयोग गर्नुपर्छ। यसको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीका सिकाइ समस्यालाई समयमै पत्ता लगाई सिकाइमा सुधार ल्याउनु हो। विद्यार्थीका व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षाकार्य, गृहकार्य, व्यक्तिगत तथा समूहकार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सिर्जनात्मक कार्य, परियोजना कार्य, भाषिक सिपसम्बद्ध सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, अभिभावक सम्पर्क, घटनावृत्त अभिलेख, विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट उपयुक्त सामग्रीको सङ्कलन र प्रस्तुति जस्ता विभिन्न साधनहरूलाई उपयोग गर्न सकिन्छ। तर वर्तमान समयमा नेपाली भाषाको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा पाठ्यक्रम निर्देशित व्यवस्थाको ख्याल नगर्ने, विद्यार्थीलाई प्रयोगात्मक कार्य नगराउने, आन्तरिक मूल्याङ्कनको कुनै अभिलेख नराख्ने तथा मनोमानी ढङ्गले उच्च अङ्क प्रदान गर्ने परिपाटी मौलाउँदै गएको देखिन्छ। यस्ता समस्या समाधान गर्न पाठ्यक्रममा स्पष्ट निर्देशनको व्यवस्था गर्ने, विषय शिक्षक र विद्यालयहरूले पाठ्यक्रममा उल्लिखित व्यवस्थाको पूर्ण परिपालना गर्ने, पाठ्यक्रम प्रयोगका सम्बन्धमा

उचित प्रबोधीकरणको व्यवस्था गर्ने, प्रयोगात्मक कार्यलाई कक्षा शिक्षणमा अनिवार्य बनाउने, अभिलेखको उचित व्यवस्थापन गर्ने, कार्यका आधारमा मात्र अङ्क प्रदान गर्ने तथा विद्यार्थी, विषय शिक्षक र विद्यालयको धारणामा परिवर्तन गर्ने आदि उपायहरू अपनाउन सकिन्छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६३), *भाषा शिक्षण केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति (चौथो संस्क.)*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६५), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।

अधिकारी, हेमाङ्गराज र शर्मा, केदारप्रसाद (२०६५), *प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण (पाँचौं संस्क.)*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।

खनिया, बुद्धराज, अधिकारी, रामकुमार र दहाल, विप्रहरि (२०६८), *नेपाली भाषा शिक्षण (दोस्रो संस्क.)*, काठमाडौं : जुपिटर प्रकाशक तथा वितरक प्रा.लि.।

ढकाल, शान्ति प्रसाद र खतिवडा, तीर्थराज (२०७३), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन प्रा.लि.।

ढकाल, शान्ति प्रसाद (२०७४), *नेपाली भाषा शिक्षण : परिचय र प्रयोग*, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन प्रा.लि.।

ढकाल, शान्ति प्रसाद (२०७४/०७५), *नेपाली भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति*, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन प्रा.लि.।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७८), *माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०) पाठ्यक्रम*, भक्तपुर : स्वयम्।

पौडेल, माधव प्रसाद (२०६७), *भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्री तथा शिक्षण पद्धति*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

लामिछाने, यादवप्रकाश (२०५७), *नेपाली भाषाशिक्षण परिचय (तेस्रो संस्क.)*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद (२०६७), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, राधाकृष्ण, शर्मा, रामदत्त र नागौरी, अम्बालाल (सन् १९९७), *हिन्दी भाषा और साहित्य शिक्षण*, जयपुर : राजस्थान प्रकाशन ।

श्रीवास्तव, रवीन्द्रनाथ (सन् १९९२), *भाषा शिक्षण*, नई दिल्ली : वाणी प्रकाशन ।